

MÜTAREKE DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA BİR HAYIR KURUMU: AKSARAY/İSTANBUL FUKARAPERVER CEMİYETİ

A Charity in Armistice-Era Istanbul: Aksaray/Istanbul Fukaraperver Society

Aydın Çakmak*

Özet

Ekim 1919'da kurulan Aksaray Fukaraperver Cemiyeti, Mütareke dönemi İstanbul'unda faaliyet gösteren bir hayır kurumudur. Kuruluşunun temel amacı ihtiyaç sahiplerine yardım etmek olarak açıklanabilir. Başlangıçta daha çok Aksaray ve çevresinde etkinlik gösteren cemiyet, ileriki dönemde faaliyet alanını genişleterek şehrin muhtelif yerlerindeki ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye başlamıştır. Bu bakımdan Kasım 1920'de isim değişikliğine giderek İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi unvanını almıştır.

Cemiyet ele alınan dönemde yoksulluk, muhaceret ve yangın gibi sebeplerle yardıma muhtaç durumda olan kişilere giyecek ve yiyecek yardımı yapma, iş imkânı sağlama, eğitim-öğretim faaliyetlerine destek olma, sağlık muayenesi ve ilaç temininde bulunma gibi çalışmalar yürütmüştür. Basın organlarına ilanlar vererek faaliyetleri hakkında bilgilendirmede bulunmuştur. Faaliyet süreci içerisinde çeşitli kurum ve kuruluşlarla ilişkiler tesis eden cemiyetin doğrudan yardımda bulunmanın yanı sıra üretici olma yönünde bazı çalışmalar yaptığını da belirtmek gerekir. Adı geçen cemiyeti ilk defa müstakil ve ayrıntılı olarak ele almayı amaçlayan bu çalışmada arşiv belgeleri, süreli yayınlar, hatırat ve telif eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Aksaray, fukaraperver cemiyeti, Sakıb Bey.

* Öğr. Gör., Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. e.mail: aydin.cakmak@istanbul.edu.tr; (ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2413-7760>).

Makale Geliş Tarihi:13.11.2021

Makale Kabul Tarihi: 24.11.2021

Abstract

Aksaray Fukaraperver Society, founded in October 1919, is a charitable organization operating in Istanbul during the Armistice period. The main purpose of its foundation can be explained as helping the needy. The society, which was initially active mostly in and around Aksaray, later expanded its field of activity and started to help the needy in various parts of the city. In this regard, it changed its name in November 1920 and received the title of Istanbul Fukaraperver Society.

In the period under consideration, the society carried out activities such as providing clothing and food aid to people in need of help due to reasons such as poverty, immigration and fire, providing job opportunities, supporting education, providing health examinations and medicine supply. It informed the press about its activities by advertisement. It should be noted that the society, which has established relations with various institutions and organizations during its activity process, has done some work towards becoming a manufacturer in addition to providing direct assistance. Archival documents, periodicals, memoirs and monographs were used in this study, which aims to discuss with aforementioned society independently and in detail for the first time.

Keywords: Istanbul, Aksaray, Society for helping poor people, Mr. Sakib.

Giriş

Temellerini Osmanlı vakıf sisteminden alıp II. Abdülhamid devrinde şekillenen ve II. Meşrutiyet'ten sonra modern bir görünüme bürünmeye başlayan içtîma-i muavenet, sosyal yardımın karşılığı olarak kullanılan bir terimdir. Günümüzdeki sosyal yardım anlayışıyla önemli farklılıklar gösteren geçmiş dönem uygulamaları arasındaki ortak nokta, çeşitli kişi veya resmî, yarı resmî ve gönüllü kuruluşlarca ihtiyaç sahiplerine maddi ve manevi yardımlarda bulunmak olarak açıklanabilir.¹ Bu anlamda bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin son dönemi modern devletin teşkili sürecinde yeni sosyal kurum ve uygulamaların hayata geçirildiği bir süreç olurken², sosyal yardım kavramının gittikçe yer edinmesiyle beraber geleneksel olanın yanında modern örgütlenmeler de ortaya çıkmış ve

¹ Safiye Kıranlar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Sosyal Yardım ve Kurumları", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt: IV, Ed. Coşkun Yılmaz, İBB. Kültür AŞ., İstanbul 2015, s.444.

² İzi Karakaş Özbayrak, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)-Fiziksel Engelliler, Kazazede ve Depremzedeler*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011, s.83-84, 101-104.

bunun yansması cemiyetler olmuştur.³ Teşkil olunan sosyal yardım cemiyetleri, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın bir yönünü oluşturduğu gibi yardım toplanması ve dağıtılması açısından bireysel faaliyetlerle resmî çalışmalarını artırma, tamamlama ve organize etme gibi işlevler görmüşlerdir.

II. Abdülhamid devri içerisinde örnekleri görülen sosyal yardım ve bağış cemiyetleri yönünden II. Meşrutiyet döneminde önemli bir yaygınlaşma meydana gelmiştir. Bunlar arasında da Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin önemli bir yeri vardır.⁴ Özellikle başta derneğin bir şubesi olarak kurulan Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 1913 yılında bağımsız bir teşekkül haline gelmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.⁵ Cemiyetleşme hareketleri içerisinde ayrı bir mevki haiz olan bu gibi fukaraperver cemiyetleri, ihtiyaç sahiplerine yardım etme amacıyla oluşturulan gönüllü hayır kurumları niteliğinde olup⁶, dönemin ilk yıllarında İstanbul'da ve özellikle buldukları semt halkına yönelik önemli sosyal yardım işlevleri yerine getirmişlerdir.⁷

Bu dönemde arka arkaya yaşanan savaşlar, pek çok sosyal, iktisadi ve sıhhi sorunu beraberinde getirmiştir. Yerli halkın yaşadığı sorunlara ilaveten muhacir ve mülteci akınına uğrayan İstanbul, Birinci Dünya Savaşı sonrasında çok sayıda dul, yetim, felaketzede ve acezenin barındığı bir şehir hüviyetine bürünmüştür.⁸ Üstelik önce fiili daha sonra da resmi olarak işgale uğramış bir başkenttir.⁹ İnsanlar evsizlik, işsizlik, salgın hastalıklar, anarşi ve yiyecek kıtlığı gibi sorunlarla karşı karşıya kalmış¹⁰; açlık, sefalet ve toplumsal uçurum yüksek boyutlara ulaşmıştır.¹¹

³ Yeliz Usta, *Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dan. Mahir Aydın, İstanbul 2016, s.7.

⁴ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet-Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.263-264, 278-279.

⁵ *Topkapı Fukara Perver Cemiyeti-Topkapı Fakirlere Yardım Yurdu Çocuk Bakımevi 1908-1968 Tarihçesi-Hizmetleri-Tasarıları*, Haz. Said Kesler, İskender Matbaası, İstanbul 1968, s.3-9. Konu hakkında ayrıca bkz. Cengiz Mutlu, "Yeni Belgeler Işığında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, CXVI/228 (2017), s.46-49.

⁶ Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.283.

⁷ N. Özbek, *Sosyal Devlet*, s.289-290.

⁸ Safiye Kıranlar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e", s.446.

⁹ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.14.

¹⁰ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.278.

¹¹ Mümin Yıldıztaş, "İşgal İstanbul'u Yardım Kuruluşları", *Toplumsal Tarih*, 159 (2007), s.55.

Öte yandan siyasi belirsizliğin hüküm sürdüğü Mondros Mütarekesi ve hemen ardından gelen süreçte cemiyetleşme yönünden ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu konuda yapılan bir çalışmaya göre 1919 yılında kurulan dernek sayısı 118'dir. Bunlardan 24 tanesi ise sosyal yardım hüviyetini haizdir.¹² İşte bu sırada teşkil olunan sosyal yardım kurumlarından bir tanesi de Aksaray Fukaraperver Cemiyeti olmuştur.

1. Aksaray Fukaraperver Cemiyeti Dönemi:

1919 yılı sonlarında kurulan Aksaray Fukaraperver Cemiyeti, Dahiliye Nezareti'nden ilmühaber almış bir gönüllü hayır kurumu olup, geçici merkezi Nur-ı Osmaniye'de Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti binasında yer alan bir dairedir.¹³ Kuruluş tarihi 21 Ekim 1919 olan cemiyet, önce Hobyar Muvakkithanesi bitişiğinde hususi bir daireyi, daha sonra da Cerrahpaşa'da Koca Mustafapaşa Caddesi'ndeki kasap karşı sokağında bulunan 72 numaralı haneyi merkez itihaz etmişti. İdare Heyeti; Ömer Sakıb Bey (Reis), Mehmed Aziz Bey (Muhasib-i Umumi), Cemil Mahir Bey (Umumi Kâtip) ve Rıfki Mustafa Bey'den (Murahhas-ı Mesul) müteşekkildi. Kuruluş amacı ise cins ve mezhep ayırmaksızın ihtiyaç sahibi kesime iş bulma, nakdi yardım temini ve ihtiyaçlarını hafifletmeye yardımcı vasıtaları hazırlama gibi hususlardan ibaretti.¹⁴ Bir başka deyişle fakirlere yardım etmek olarak da özetlenebilir.¹⁵

Yukarıda ifade edildiği üzere, Mütareke İstanbul'unda yaşanan ekonomik sorunlar yüksek boyutlara ulaşmış, hayat pahalılığı ve fiyat artışları toplumun büyük kesimini olumsuz yönde etkilemişti. Hükümetin önlem amaçlı uygulamalarından bir tanesi ise uygun fiyatla ihtiyaç malzemesi temini için İstanbul'un çeşitli yerlerinde satış barakaları kurulması olmuştur.¹⁶ Bu noktada

¹² Mehmet Ö. Alkan, "1856-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları-Toplumsal Örgütlenmesinin Gelişimi (Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi)", *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları*, Yay. Haz. Osman Köker, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.115-117.

¹³ BOA, DH.HMŞ., 4-1/4-94. Dahiliye Nezareti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne yazılan 23 Teşrin-i Evvel 1335/1919 tarihli derkenar.

¹⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb., 79/30, lef.1. Cemiyetle ilgili hülâsa kaydı. Söz konusu resmi kayıta kuruluş tarihi 21 Ekim olarak gösterilmesine karşın, ileriki dönemde yayımlanan bazı gazetelerde 20 Ekim tarihine de tesadüf edilmektedir. Karşılaştırmak için bkz. "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti", *Vakit*, S.953, 2 Ağustos 1336/1920, s.3; "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti ve Mesaisi", *İleri*, S.920, 7 Ağustos 1336/1920, s.2.

¹⁵ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti", *Tarık*, S.91, 24 Teşrin-i Evvel 1335/1919, s.2; "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti", *Peyam*, S.82-324, 25 Teşrin-i Evvel 1335/1919, s.4.

¹⁶ Arzu Terzi, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, III/6, 2004, s.89-92. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Arzu T. Terzi, "İstanbul Piyasasında Pahalılığa Karşı Alınan

Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti tarafından Çapa'daki Gureba Hastanesi'nde açılan satış barakasında, Aksaray Fukaraperver ile Hilal-i Ahmer cemiyetleri tarafından verilen muhtacın ve aşhane vesikalarıyla birlikte başvuran ihtiyaç sahiplerine erzak ve eşya verildiğini görmekteyiz.¹⁷

Cemiyetin Aksaray ve çevresinde yürüttüğü faaliyetleri, umumi kâtiplik tarafından neşredilen bir tebliğde ayrıntılı olarak görmek mümkündür. Nitekim Sirkeci Yangını'ndan ötürü binaları harap olmuş ve perişan bir halde kalan Baytar Mekteb-i Âlisi öğrencilerine yardımda bulunmak amacıyla Moralizade Ömer Sakıb Bey'in riyaseti altında üç kişiden mürekkep bir encümen kurulmuştu. İlk toplantısını genel merkezde akdeden encümen bir yardım defteri açılmasına karar vermişti. Yardımda bulunmak isteyen kişiler, isimlerini deftere kaydetmek üzere, her gün öğleden sonra birden üçe kadar Nur-ı Osmaniye'deki encümen riyasetine veya sabahdan akşama değin muvakkithanedeki hususi memura başvurabilecekti. *İkdam* gazetesindeki tebliğin devamında, “küçük bir teşebbüsle vücuda gelen” diye nitelendirilen cemiyetin bir aylık faaliyetleri de sıralanmıştı. Buna göre Cerrahpaşa'da açılan depodan 1.300 fakir durumdaki kişi ve yangınzedeye kıyyesi on guruştan ekmeğe dağıtılmıştı. Yine aynı sayıdaki ihtiyaç sahibinin Çapa'da açılmış olan barakadan alımda bulunması sağlanmıştı. 100 fakir ve kimsesiz çocuğa ücretsiz ve ayrıca 75 fakire de ucuz fiyatla süt verilmişti. Pertevniyal Valide Sultan Vakıf Mektebi'ne devam edip kitaplarını tedarikte aciz kalan 25 öğrenciye kitap ve üzerleri pejmürde bir halde bulunan 5 talebeye çamaşır verilirken, bunun haricindeki 32 çocuğa daha çamaşır temin edilmişti. Ayrıca çeşitli camilerde ikamet eden 40 yangınzede aileye düzenli olarak fasulye dağıtılmış, 175 kişi fahri doktorlar tarafından muayene olunmuş ve doksan beşine parasız olarak ilaç verilmişti.¹⁸

İkdam gazetesinin sonraki sayısında da cemiyetle ilgili bir yazı yayımlanmıştı. Yazıya göre cemiyetin bir aylık faaliyeti, hayır cemiyetlerinin muhtaç durumdaki

Önlemlerden Biri: Numûne Bakkallar Modeli”, *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı-2005, 42 (2007), s.195-205.

¹⁷ “Amerika Satış Barakaları-Numune Bakkalları”, *Tasvir-i Efkâr*, S.2922, 5 Kanun-ı Evvel 1335/1919, s.2; Kenan Özkan, *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1918-1923)*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2016, s.314.

¹⁸ “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti ve Baytar Mektebi Talebesine Yardımı”, *İkdam*, S.8239, 19 Kanun-ı Sani 1336/1920, s.3. Bu konu bir gün sonraki *Alemdar* gazetesinde iki ayrı haber halinde yayımlanmıştı. İlk kısımda “sessiz faaliyeti sayesinde pek çok bivâyegânın imdadına yetişen” cemiyetin bir aylık faaliyetleri sıralandıktan sonra, “muhitimizi tehdit eden mesâibin pek azim olması ve buna mukabil vesait-i mücadelenin mefkudiyeti son ay zarfında cemiyetimizin yukarıda tasrih olunduğu kadar bir faaliyet gösterebilmesini intaç etmiştir” şeklinde bir açıklama yer almıştı. Bkz. “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti”, “Fukaraya Muavenet”, *Alemdar*, S.401-2701, 22 Kanun-ı Sani 1336/1920, s.4.

kişilere düzenli ve etkili yardımda bulunmak kabiliyetine sahip olduğunu göstermişti. Bundan dolayı söz konusu kurumların faydalarını ve hizmetlerinin önemini kabul ederek yaygınlaşmalarına çalışmak lazımdı. Hâlihazırda Osmanlı topraklarında yardıma muhtaç pek çok kişi olup, sayıları diğer ülkelerden fazlaydı. Zira savaş kurbanları yanında yangınzedelerle yurtları saldırıya ve kendileri zulme uğramış çok sayıda muhacir de mevcuttu. Bu yüzden bireysel yardımların bir araya toplanıp, belirli bir usul ve düzen dâhilinde, belli bir gaye adına sarfi lazım gelirdi. Bir başka deyişle, “münferid muavenet” kuvvetlerini bir teşkilata bağlamak ve mücadele etmek gerekirdi.

İşte Aksaray Fukaraperver Cemiyeti bu mahiyette bir yapıya sahipti. Yardımlarının tarz ve şekline dikkat edildiğinde, düzenli bir usulle belli bir gayeye yardımcı olduğu derhal anlaşılırdı. Gelir kaynakları, bazı hayırsever kişilerin yardım ve fedakârlığından ibaretti. Bununla birlikte cemiyet yararına tiyatro ve sinema temsilleri yapmak, konserler ve piyangolar düzenlemek, vasiyetler ve bağışlar kabul etmek, devlet-vilayet ve belediye bütçelerinden iane almak, Evkaf bütçesinden tahsisat ayırmak da mümkündü. Bunlar şahısların tek başına yapamayacağı ve münhasıran kurumların temin edeceği menfaatlerdi. Sayılan sebeplerden ötürü, Aksaray Fukaraperver Cemiyeti ile ona benzer olmak üzere şehrin birkaç yerindeki diğer derneklerin kuvvetlenip hizmetlerinin yaygınlaşması ve onlara uyararak daha pek çoğunun kurulması temenni edilmişti.¹⁹

1920 yılı ortalarına gelindiğinde, cemiyetin faaliyetlerinde yeni bir hareketlilik göze çarpar. Bu meyanda Ramazan Bayramı dolayısıyla yetim ve öksüz çocuklar için giyim eşyası teminine yönelik bazı hazırlıklara girişilmiş ve Diş Tabibi Aşçızade Nihad Azmi Bey tarafından bu amaçla 200 guruş bağışta bulunulmuştu.²⁰ Burada da görüldüğü üzere dini ve milli bayramlarla özel günlerin dayanışma ve yardımlaşma düşüncesi açısından önemini dikkate alan cemiyet, bu dönemlerde faaliyetini daha da artırmıştı. Nitekim kuruluşundan beri ihtiyaç sahiplerine yardım hususunda mühim girişimlerde bulunan cemiyet, Sultan Vahideddin’in cülus tarihi olan 4 Temmuz gününü “Fukara Bayramı [Fakirler Bayramı Günü]” olarak kabul edip bu kararını saraya arz etmişti. Aynı gün Haseki’deki Turan Mektebi bahçesinde verilecek müsamerenin himayesini üstlenen Şehzade Şerafeddin Efendi, bu etkinlik için belli bir miktar yardımda da bulunmuştu.²¹

¹⁹ “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti”, *İkdam*, S.8240, 20 Kanun-ı Sani 1336/1920, s.2.

²⁰ “Teşekkür-Aksaray Fukaraperver Cemiyeti’nden”, *Alemdar*, S.524-2824, 27 Mayıs 1336/1920, s.2.

²¹ “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti 4 Temmuz’da Bir Müsamere Veriyor”, *İleri*, S.878, 25 Haziran 1336/1920, s.2. Adı geçen gazetede cemiyetin 4 Temmuz gününü “Fukara Bayramı olarak kabul etmiş” olduğu belirtilmekle beraber, dönemin bir başka gazetesinde “cemiyetin taht-ı himayesinde bulunan fakir çocuklar için Fakirler Bayramı Günü olarak”

4 Temmuz günü gerçekleştirilen müsamere pek parlak bir surette icra edilmişti. Saat iki buçukta refakatinde cemiyetten seçilmiş bir heyet bulunduğu halde etkinliğe gelen Şehzade Şerafeddin Efendi, sünnet edilecek erkek ve cemiyet tarafından kendilerine elbise hediye edilmiş kız çocukları tarafından karşılanmıştı. Kapıdan içeri girerken babası Birinci Dünya Savaşı'nda şehit olmuş küçük bir çocuk Şehzade'ye kıymetli bir buket takdim etmişti.

Program ayakta dinlenen Marş-ı Sultani ile başlamış ve cemiyet idare üyesi Aziz Bey'in beyan-ı hoş-amedî yolunda söylediği uzun bir nutku Mabeyn-i Hümayun İncesaz Takımı'nın konseri izlemişti. Ardından Sıhhiye Mezunlar Cemiyeti tarafından elli üç şehit çocuğunun sünnetleri icra ve Hafız Cemal Efendi tarafından huşu ile dinlenen bir mevlid-i şerif kıraat olunmuştu. Cemiyet tarafından şehit çocuklarına birer çift çorap, sandal, çamaşır, gömlek ve takke hediye edilmişti. Daha sonra yenilen öğle yemeğinde çorba, etli patates, pilav ve zerde yer almış; Ömer Sakıb Bey'in teşekkür amaçlı kısa bir hitabesiyle de müsamere son bulmuştu. Şehzade Şerafeddin Efendi, sünnet edilenlerin tek tek hatırlarını sorduktan sonra çocukların isimlerini içeren defteri imzalamış ve cemiyetin himayesini üstlenmişti. Ayrıca müsamere için verdiği ianeden başka elli lira bağışta bulunmuştu. Aynı gün Hobyar'da açılan iki numaralı erzak deposunda dul ve kimsesiz ailelere yiyecek ve giyecek eşyası dağıtılmıştı.²² Müsamere sonrası basına ilan veren cemiyet, Şehzade Şerafeddin Efendi ile Sıhhiye Mezunlar Cemiyeti yanında gümrük memurlarından Sami, Turan Mektebi Müdürü Hamdi, İstanbul Evkaf Müdüriyeti veznedarlarından Nafız, İstanbul Telgraf Başkâtibi Şerif, Adliye kâtiplerinden Asım, eski komiser muavinlerinden Hakkı ve muallim Hulusi beylere yardımlarından ötürü teşekkür etmişti.²³

Diğer taraftan, aynı günlerde Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti Reisi şerefine bir çay ziyafeti verilmiş ve bu vesileyle yardımseverler tarafından bir hayli bağışta bulunulmuştu.²⁴ Bu noktada bir süredir Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren heyetin, ileriki dönemde cemiyete çeşitli yardımlarda bulunduğunu da

addettiği şekilde daha farklı bir ifade yer almıştı. Bkz. "Fakir Çocuklar İçin", *Alemdar*, S.549-2849, 26 Haziran 1336/1920, s.3.

²² "Fakirler Bayramı Günü", *Alemdar*, S.559-2859, 6 Temmuz 1336/1920, s. 3.

²³ "Beyan-ı Teşekkür", *Alemdar*, S.562-2862, 7 Temmuz 1336/1920, s.3. Bu arada müsamere hasılatı toplamda 20.692 guruşa ulaşmıştı. Bkz. "Teşekkür", *Dersaadet*, S.7, 14 Temmuz 1336/1920, s.4; Mesude Yüstra Arslan, *İşgal Yıllarında Bir İstanbul Gazetesi: Dersaadet (Fihrist-Transkripsiyon-Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Ercüment Balcı, İstanbul 2010, s.126.

²⁴ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nde-Amerikalılara Ziyafet Keşidesi", *İleri*, S.889, 6 Temmuz 1336/1920, s.2.

belirtmek gerekir.²⁵ Yine daha Temmuz ayında kış mevsimi için hazırlıklara başlayan Aksaray Fukaraperver Cemiyeti, ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere 15.000 kıyve kömür alımı yapma kararı almıştı.²⁶

Faaliyetleri içerisinde eğitim-öğretim konusunun önemli bir yer tutmakta olduğu cemiyet, öğrencilere yardımda bulunma, bazı okulların ihtiyaçlarını karşılama ve mekteple atölyeler açma gibi çalışmalar gerçekleştirmişti. Yeni eğitim yılında açılmasına karar verilen fakirler mektebi masraflarına karşılık olmak üzere rozet dağıtımına başlayan kurum, toplanacak yardımlarla çocukların tahsilleri yanında bir darüssınaa tesisini kararlaştırmıştı.²⁷ İhtiyaç sahibi hanımların görev yapacağı ve dokuma evi olarak nitelendirilen merkezde çalışmak isteyip de bu konuda eğitimi olmayanlara cemiyetçe belirlenecek yerlerde dokumacılık ve çıkırcılık öğretilenekti.²⁸ Böylece hem meslek sahibi hem de ihtiyaçlarını temin etme imkânı sağlanmış olacaktı.

1920 yılının Kurban Bayramı'nda dahi bir hitan merasimi gerçekleştirme kararı alan cemiyet, sünnet edilecek 60 şehit ve yetim çocukla beraber evladını sünnet ettirmek isteyenlerin Hobyar'daki merkez deposuna başvurularını çağrısında bulunmuştu.²⁹ Sünnet edilecek fakir çocuklar için 75 çift sandal alımı yapılacağı, ücretsiz olarak muayene olmak ve ilaç almak üzere yapılacak müracaatların eskisi gibi dikkate alınacağı da duyurulmuştu.³⁰

Vakit gazetesinde neşredilen bir yazıda, 3.000 ailenin cemiyetin yardımıyla erzak aldığı ve bir senede 5.000 okka kömürü parasız dağıttığı gibi bilgilere yer verilmişti. İstanbul'un en yoksul bir semtinde oluşturulan muntazam bir teşkilatın az zamanda ne kadar yararlı hizmetlerde bulunduğu ifade edilmişti. Aksaray, Yusufpaşa, Cerrahpaşa, Hobyar, Etyemez, Silivrikapı, Kürkcübaşı, Samatya ve Koca Mustafapaşa gibi orta halli ailelerin yaşadığı mahallelerin ihtiyaç sahibi halkıyla derinden ilgilenen ve hatta çalışmalarını daha uzak semtlere kadar yayabilen bu faaliyet ağı, fakir hastalara ilaç, açlara yiyecek, yetimlere okul ve çalışabilenlere iş bulmaktaydı. Yine yazıya göre bu “şayan-ı şükran muavenet ve insaniyetiyle muhterem ve mutena bir mevki kazanan müessese” Aksaray

²⁵ Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S. Kıranlar, *Savaş Yıllarında*, s.302-323. Heyetin İstanbul'da teşrik-i mesai içerisinde olduğu cemiyet ve kurumlar için ayrıca bkz. “Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti- Son Zamanlarda Şehrimizdeki Faaliyetine Dair İstatistik”, *İkdam*, S.8939, 2 Şubat 1338/1922, s.4.

²⁶ “Fukaraya Kömür Mubayaa Olunacak”, *Alemdar*, S.562-2862, 7 Temmuz 1336/1920, s.3.

²⁷ “Hayırlı Teşebbüsler”, *Dersaadet*, S.17, 24 Temmuz 1336/1920, s.3; M. Y. Arslan, *Dersaadet*, s.141.

²⁸ “Fukara Kadınlar İçin”, *Alemdar*, S.584-2884, 30 Temmuz 1336/1920, s.3.

²⁹ “Hitan Cemiyeti”, *Alemdar*, S.584-2884, 30 Temmuz 1336/1920, s.3.

³⁰ “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nden”, *Vakit*, S.958, 7 Ağustos 1336/1920, s.4.

Fukaraperver Cemiyeti olup, henüz bir yılı bile geçmeyen kısa mazisi içinde az parayla çok faydalı işler görmek için çalışmış ve başarılı olmuştur.

Burada cemiyet tarafından neşredilen “Fakirler ve Yoksullar Arasında” isimli bir risale de konu edilmişti. Risalede cemiyetin gayesi, icraatı ve yaptığı yardımlar yanında Şehzade Şerafeddin Efendi, Doktor Galib Hakkı Bey, Sami Bey ve Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti Reisi gibi kişilere ait fotoğraflarla çeşitli resimler mevcuttu. Sonuç olarak cemiyetin toplumsal sorunlara geçici ve günlük çözümler bulmakla yetinmeyip, gelecek için üretici, muktedir ve azimkâr bir nesil yetiştirmek için çalıştığı belirtilmişti.³¹

İleri gazetesinde yayımlanan bir yazıda da tafsilatlı malumat verilmişti. Yazıdaki bilgilere nazaran müteşebbis gençlerden Hulusi, Aziz, Cemil ve Rıfki beylerin girişimleriyle tesis olunan cemiyet, son zamanlarda yaşanan yangın, muhaceret ve sefalet durumları üzerine halleri daha da sıkıntılı olan kesimlere her türlü yardımı yapmaktan geri kalmıyordu. Mevcut 89 üyeden tahsil edilen küçük bir kaynağı arttırıp her türlü ticari ve umumi kuruma başvurarak hayırseverlerin yardımıyla pek kıymetli yararlılıklar göstermekteydi. Burada önceki yazıdan farklı olarak halen iki binden fazla kişiye yardımda bulunduğu bilgisi de verilmişti. Yardımda bulunulanların tümü, savaştan önce sosyal bir mevkiye sahip olup birbiri ardına gelen felaketler üzerine sefalete uğramış kişilerdi. 1.381 kişiye düşük fiyatla ekmek, gıda ve giyim eşyası temin eden kurum, aynı zamanda mesken temini, çocukları mektebe sevk ve lüzumu olanlarına nakdi yardımda bulunuyordu. 100 kadar kadın ve malul durumdaki kişinin sanayi ve ticaret kuruluşlarında çalışmasına aracılık edilmişti. Ayrıca 1.120 ihtiyaç sahibine her hafta ekmek, fasulye, süt, mum, sabun, zeytinyağı ve soğan ücretsiz olarak dağıtılıyordu. Cemiyetin himayesi altına alınanlar düzenli sağlık muayenesine tabi tutulmakta, hasta olanların evlerine doktor gönderilmekte ve ilaçları tedarik edilmekte idi.³²

Cemiyetin yakın ilişki içerisinde olduğu kuruluşlardan birisi Himaye-i Etfal Cemiyeti idi. Nitekim harp yüzünden sefalete uğramış çocuklara yardım amacıyla Cenevre’de kurulan *Beynelmilel Etfale Muavenet Cemiyet-i Müttehidesi*’ne Türkiye’nin de katılımının teklif edildiği süreçte³³, Himaye-i Etfal ve fukaraperver cemiyetleri yetkililerinden oluşan bir heyet toplantı yapmıştı. Müzakere neticesinde; her cemiyetin himayesi altında bulundurduğu fakir ve yetim çocukların sayısı ile geçimlerinin ne şekilde sağlandığına dair bir cetvel hazırlaması ve bu istatistikler üzerinde görüşülüp karar alınmak üzere genel kurula sunması kararlaştırılmıştı. Bunun dışında Aksaray Fukaraperver Cemiyeti Reisi Sakıb Bey’in teklifi üzerine, aynı gaye uğrunda çalışan cemiyetlerin bu gibi esaslı meseleler karşısında kesin ve

³¹ “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti”, *Vakit*, S.953, 2 Ağustos 1336/1920, s.3.

³² “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti ve Mesaisi”, *İleri*, S.920, 7 Ağustos 1336/1920, s.2.

³³ “Çocuklar ve Sefalet”, *İleri*, S.929, 16 Ağustos 1336/1920, s.2; S. Kıranlar, *a.g.e.*, s.265.

toplu kararlar verebilmek üzere Hayırperver Cemiyetleri Bloğu oluşturulması da gündeme gelmişti.³⁴

Bu sırada cemiyetin yardım çalışmaları da sürmekteydi. Zaruret içerisindeki kişilere ücretsiz dağıtılmak için satın alınacak yiyecek ve yakacak bedellerine karşılık olmak üzere toplanan yardım miktarının masraflar düşüldükten sonra 36.552,5 guruşa ulaştığı ilan olunmuştu.³⁵ Üstelik cemiyet, halkın yoksul kesimi dışında memurlarla ahaliye de kolaylıklar sağlamaya başlamıştı. Mesela Hobyar deposunda ucuz ve kaliteli malzeme dağıtımını yapıyordu. Ayrıca Kurban Bayramı'nın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri için bir sünnet müsamesesi tertip etmişti.³⁶ Selçuk Hatun İnas Sultanisi bahçesinde icra olunan etkinliğin hasılatı 74,735 guruş ve masrafları 32,057,5 guruş civarında olmuştu.³⁷

Ele alınan dönemde, vilayetin mali sıkıntı içerisinde olması sebebiyle İstanbul'daki bazı ilkokulların kapanması ihtimali karşısında özel okula dönüştürülmesi gündeme gelmişti. Bu gelişme üzerine harekete geçen Aksaray Fukaraperver Cemiyeti vilayete başvuru yapanlar arasında yer almıştı.³⁸ Zaten cemiyet de daha önce belirtildiği üzere Aksaray civarında bir okul açmayı kararlaştırmıştı. Okulun ismi, anlamlı bir şekilde *Yeni Hayat Mektebi* olacaktı. Maarif Nezareti bu girişimi kabul ederken, valilik ise mektebin kuruluşu için her türlü kolaylığı sağlamayı vaat etmişti.³⁹ Bunun dışında Mahmudiye Vakıf Mektebi'nde tahsil görmekte olup cemiyetin himayesi altında bulunan fakir çocuklara elbise ve kitap dağıtımını yapıldığı gibi benzer bir yardımın Davutpaşa İnas Numune Mektebi'nde de gerçekleştirileceği haberi basına yansımıştı.⁴⁰

Aksaray Fukaraperver Cemiyeti, Yunan işgali altındaki yerlerden İstanbul'a göç eden muhacir ailelerine yardımlarda bulunmuştu. Cerrahpaşa Camii'ne yerleştirilen muhacirlere bir miktar erzakla çamaşır ve gömlek⁴¹, Haseki imarethanesinde iskân edilenlere birkaç kat elbise ve çamaşır dağıtmıştı. Aksaray civarındaki camilerde meskûn olanlara her gün sıcak yemek dağıtımını için de

³⁴ "Himaye-i Etfal İçin Cemiyât-ı Hayriyenin İctimar", *İleri*, S.929, 16 Ağustos 1336/1920, s.2; S. Kiranlar, *a.g.e.*, s.265. Ayrıca bkz. "Cemiyât-ı Hayriyenin İctimar", *Vakit*, S.967, 16 Ağustos 1336/1920, s.2.

³⁵ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti İanesi", *İleri*, S.934, 21 Ağustos 1336/1920, s.2.

³⁶ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti", *Dersaadet*, S.43, 24 Ağustos 1336/1920, s.3.

³⁷ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti Hasılatı", *Dersaadet*, S.77, 30 Eylül 1336/1920, s.3; M. Y. Arslan, *a.g.t.*, s.232. Müsamere gelirinden alınması talep edilen Darülaceze aidatı için bkz. *BOA*, DH.UMVM., 117/5, lef.4-2.

³⁸ "İbtidai Mektepleri", *Vakit*, S.985, 6 Eylül 1336/1920, s.2; Zeki Sarıhan, *Millî Mücadelede Maarif Ordusu*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013, s.506.

³⁹ "Aksaray'da Bir Mektep", *Dersaadet*, S.69, 22 Eylül 1336/1920, s.3.

⁴⁰ "Fakir Çocuklara Yardım", *Vakit*, Sayı 1013, 4 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.2.

⁴¹ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti", *İkdam*, S.8475, 10 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.3.

hazırlıklara başlamıştı. Ömer Sakıb Bey ise Eyüp'teki muhacirlerin yaşadıkları yerleri gezerek ekmek dağıtımında bulunmuştu.⁴²

Son olarak Hobyar semtindeki imarethanenin cemiyetin kullanımına tahsis edildiğini görmekteyiz.⁴³ Haseki'deki imarethane içinde kurulan aşhanenin açılış merasimi 22 Ekim günü saat dörtte gerçekleştirilmişti.⁴⁴ Merasime İstanbul İaşe Müdürü Muzafferredin Bey, bazı cemiyet erkânı ve komşu mahalleler eşrafi katılmış; Hafız Mustafa Efendi tarafından dualar edildikten sonra dağıtımına başlanmıştı.⁴⁵ Bu noktada seksen kadarı Rum olmak üzere 450'den fazla muhacir ve 200 kadar ihtiyaç sahibine zerde dağıtılmıştı.⁴⁶

2. İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Dönemi:

Aksaray Fukaraperver Cemiyeti yıllık kongresi 29 Ekim 1920 Cuma günü akdedilmiş ve eski idare heyeti tarafından bir sene zarfındaki işlem ve hesaplara yönelik açıklamalarda bulunulmuştu. Söz konusu izahat umumi heyet tarafından kabul edildikten sonra isim değişikliği gündeme gelerek yetkililer nezdinde girişimde bulunulması kararlaştırılmıştı. Ayrıca cemiyet işlemlerindeki artış dikkate alınarak Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Heyet-i Murakabe ve Divan-ı Haysiyet gibi yapıların teşkili üzerinde durulmuştu. Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi oluşturulup yeni idare heyeti belirlendikten sonra da diğer kurullardaki üyelerin seçimi için umumi heyetin Kasım ayının on beşinde toplanması kararı alınmıştı.⁴⁷

Netice itibarıyla yaklaşık bir yıllık yoğun ve mühim bir çalışma döneminin ardından 30 Ekim günü isim değişikliğe giden kurum, *İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi* adını almıştı.⁴⁸ Lakin bu isimlendirme daha çok İstanbul Fukaraperver Cemiyeti şeklinde kullanılmıştı. Bir süredir faaliyet gösterdiği alan ve kesim açısından yaşanan genişleme, yani yardım sahasının bütün İstanbul'u kapsamaması bu dönüşümdeki başlıca amil olmuştu.⁴⁹ Üstelik bu dönemde yaşanan çeşitli gelişmeler, ülkenin başkentinde yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısını da oldukça artırmıştı.

⁴² "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nin Muavenetleri", *Vakit*, S.1024, 15 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.2.

⁴³ "Muhacirlere Yardım", *Vakit*, S.1031, 22 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.2.

⁴⁴ "Aşhane Tesisi", *İkdam*, S.8488, 23 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.3.

⁴⁵ "Muhacirine Aşhane Küşadı", *Vakit*, S.1033, 24 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.2; S. Kıranlar, *a.g.e.*, s.291.

⁴⁶ "Aşhane Küşadı", *Dersaadet*, S.101, 24 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.3. Söz konusu haberde, muhtemelen dizgi hatası olarak aşhanenin Hasköy'de bulunduğu kaydedilmiştir.

⁴⁷ "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti", *Dersaadet*, S.108, 31 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.2; M. Y. Arslan, *a.g.t.*, s.279.

⁴⁸ *BOA*, DH.EUM.5.Şb., 79/30, lef.2-12. Cemiyetle ilgili hülasa kaydı.

⁴⁹ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti-İstanbul Fukaraperver Cemiyeti", *İleri*, S.1001, 31 Teşrin-i Evvel 1336/1920, s.2.

İsim değişikliği sonrasında aynı hızla çalışmalarına devam eden cemiyet, Haseki'deki imarethanede muhacirlere düzenli olarak sıcak yemek ve ekmek, şehre ilk karın yağdığı gün Aksaray civarındaki göçmenlere kömür dağıtımını yapmıştı. Cerrahpaşa Camii ve Aksaray çevresinde bulunan muhacirlerle cemiyeti ziyaret eden Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti Müfettişi Miss İstling, kurumun faaliyetlerinin şükranına layık olduğunu belirtmişti.⁵⁰ Daha sonra yine cemiyet merkeziyle aşhaneye gelen Müfettiş, gerçekleştirilen düzenli ve etkili çalışmaları takdir ederek yardım vaadinde bulunmuştu.⁵¹ Mülkiye Müfettişi Emin Bey ise cemiyetin işlem ve hesaplarını teftişe memur edilmişti. Bir süre devam eden inceleme neticesinde Dahiliye Nezareti'ne verilen raporda, faaliyet süreci içerisinde herhangi bir olumsuz duruma tesadüf olunmadığı kaydedilmişti.⁵²

Aynı günlerde cemiyet merkezine bir ziyarette bulunan Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] Bey, bizzat şahit olduğu bir yardım dağıtım gününü hikaye etmişti. “Küçük, çıplak bir odadayız; dışarıda, sofada muhacir kadınlarından, muhacir çocuklarından mürekkep sefil ve uğultulu bir kalabalık var. Evin sokak kapısından itibaren medhal, merdivenler, köşe ve bucaklar hep bu kalabalıkla doludur, tıkalıdır” şeklinde betimlemede bulunan yazar, bir idare heyeti azasının kurumsal işleyiş ve çalışmalar hakkında verdiği bilgileri aktarmıştı. Daha sonra genel bir değerlendirme yaptığı yazısında, mübarek olarak nitelediği müessese ile tevazu ve azim içerisinde hayatlarını buna vakfeden faziletli gençlerin zor şartlardaki çalışmalarını yansıtmıştı. Son olarak da bütün toplumsal bağların çözüldüğü, yardımlaşma ve dayanışma hislerinin olumsuz anlaşıldığı böyle sıkıntılı bir dönemde Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nin bu azimli gençlerinin “İstanbul'daki varlığımızın son müdafileri” gibi görüldüğünü ifade etmişti.⁵³

10 Aralık Cuma günü, Hobyar'daki genel merkezde, vefat eden ihtiyaç sahibi ve muhacirlerle şehitlerin ruhlarına ithaf olunan bir mevlit kıraat edilmişti. Diğer taraftan cemiyetin himayesi altında olup çeşitli okullarda eğitim gören öğrencilere yapılan yardıma da devam edilmekteydi. Çocukları himaye gayesine matuf olan bu yardımlar, yaşı küçük olanlara süt, diğerlerine elbise, ayakkabı ve eğitim malzemesi temini suretiyle yapılmaktaydı.⁵⁴ Hatta Davutpaşa İnas Numune

⁵⁰ “Muhacirlere Muavenet”, *Vakit*, S.1044, 4 Teşrin-i Sani 1336/1920, s.3; Hatice Yıldırım, *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.156.

⁵¹ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti”; *Dersaadet*, S.116, 13 Teşrin-i Sani 1336/1920, s.3; M. Y. Arslan, *a.g.t.*, s.294.

⁵² “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti”, *Vakit*, S.1069, 1 Kanun-ı Evvel 1336/1920, s.2.

⁵³ Yakup Kadri, “Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nde”, *İkdam*, S.8526, 2 Kanun-ı Evvel 1336/1920, s.2; Niyazi Aktı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Eser-Fikir-Üslûp*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1960, s.295.

⁵⁴ “Fukara ve Muhacirine Yapılan Yardım”, *Vakit*, S.1084, 16 Kanun-ı Evvel 1336/1920, s.3.

Mektebi Müdüriyeti, ihtiyaç sahibi öğrencilere ayakkabı, çamaşır, çorba, yemek ve ekmeğe yardım yapan cemiyete teşekkürde bulunmuştu.⁵⁵

İstanbul Fukaraperver Cemiyeti, Aralık ayı zarfında 1.334 kişiye elbise ve çamaşır benzeri eşya dağıtmıştı. Bunun dışında belirli günlerde sıcak yemek dağıtımını yaptığı gibi başvuran hastaları ücretsiz muayene ettirip kendilerine ilaç sağlamıştı. Gelir kaynakları ise toplanan ianelerle Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti'nin yardımlarına münhasırdı. Son dönemde, yardım yapılan sahanın genişletilmesi için daha ziyade çalışmalara başlamıştı. Bu cümleden olarak Cerrahpaşa'da bulunan merkezde kese kâğıdı, kutu ve hasır imalathaneleriyle bir fotoğrafhane açmıştı. İmalathanelerde ihtiyaç sahibi kadınlar çalışmakta olup, böylece kendilerine hem iş imkânı hem de gelir kaynağı sağlanmakta idi. Fotoğrafhanede ise şimdilik erkekler çalışmaktaydı. İleride burasının genişletilip kadınların da çalışması ve bir çamaşırhane açılması planlanmaktaydı. Ayrıca beş yük arabası imal ettirilmekte olup, bu arabalar cemiyet hesabına taşımacılık yapacaklardı.⁵⁶

Alemdar gazetesinde, bir cemiyet yetkilisinin açıklamalarını temel alıp kurumun çalışmaları hakkında önemli bilgiler veren bir yazı neşredilmişti. Buna göre cemiyet, yalnız Aksaray civarı değil, İstanbul'un diğer bölgelerinde yaşayan zor durumdaki insanların da sıkıntılarının hafifletilmesini sağlayacak yardımlar yapmaktaydı. Mesela on beş çocuğun çalıştığı kâğıt atölyesinde, günde elli okka kese kâğıdı imal olunabilmekte ve bunlar piyasada kullanılan her türü içermekte idi. Hasır atölyesi Davutpaşa İnas Numune Mektebi'nin ucuz fiyatla teminini vaat ettiği siparişleri tamamlamakla meşguldü. Müesseselerin biraz daha geliştirilmesi sayesinde hayatını bunların kazancıyla idame ettirmesi kuvvetle muhtemeldi. Bu suretle cemiyet, üretici ve yararlı bir uzuv haline dönüşmekle beraber, halka yük olmaması da sağlanmış olacaktı.

Son iki aydan beri en esaslı yardımı sıcak yemek dağıtmaya yoğunlaştıran kurum, halen 600-700 kişiye yemek dağıtmaktaydı. Fahri doktorları olan Vahid, Kuddusi İzzet ve Rifat Abdülbari beyler tarafından her gün hasta muayeneleri yapılmaktaydı. İki ayda 550 kişinin muayeneye gönderildiği, 350 kişiye Necib ve İsmail eczanelerinden ilaç temin edildiği merkez müdüriyeti kayıtlarından anlaşılmaktaydı. Ayrıca 1920 yılı Aralık ayı zarfında çeşitli semtlerde ikamet eden muhacir ve ihtiyaç sahiplerine külliyetli miktarda giyim eşyası dağıtılmıştı. Himaye-i Etfal Cemiyeti toplantısında hazır bulunmak üzere temsilci gönderen İstanbul Fukaraperver Cemiyeti, çocuklara yardım konusundaki görüşünü açıkça ifade etmişti. Bu çerçevede küçük çocuklara süt dağıtımında bulunduğu gibi

⁵⁵ "Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nin Gayreti", *İkdam*, S.8539, 16 Kanun-ı Evvel 1336/1920, s.3.

⁵⁶ "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti-Saha-i Muavenetini Tevsi'ce Çalışıyor", *İkdam*, S.8565, 15 Kanun-ı Sani 1337/1921, s.3.

müzayaka içerisinde olan öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olacak girişimler de yapmaktaydı. Mesela Davutpaşa'daki okulda eğitim gören fakir kızlara ve Dilsiz Mektebi'ndeki çocuklara sıcak yemek verilip giyim eşyası dağıtılmaktaydı.⁵⁷

Merkez heyeti Şubat ayının ilk haftasında bir toplantı yapmıştı. Toplantıda, idare heyeti tarafından hazırlanan dâhili nizamnamenin merkez heyetince seçilmiş üç kişiden oluşan bir encümenle incelenmesi ve cemiyetin kamu yararına hizmet eden kurumlardan olduğunun tasdiki için nizamname-i esasinin Şura-yı Devlet'e takdimi kararı alınmıştı. Ayrıca maddi ve manevi hizmetlerde bulunan üyelerden Belkıs Hanım ile Ziver Paşazade Asaf Bey'e müessislik, yani kuruculuk sıfatının tevcihi hakkındaki teklif kabul edilmişti.⁵⁸

Belkıs Hanım, yukarıda görüldüğü üzere cemiyete önemli yardımları dokunan kişilerden birisiydi. Eşi Refik Ahmed [Sevengil] Bey'in de benzer şekilde çalışmalar yaptığını görmekteyiz.⁵⁹ Cemiyet mensuplarından Mustafa Nuri [Anıl] Bey ise dördüncü ders yılı başlayınca kadar Aksaray'daki Mekteb-i Mülkiye binasında kaldığını belirttiği anılarında, bu suretle o bölgede bulunan İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nin müdürlük görevine atanma fırsatı elde ettiğini ve yeni öğrencilerin okula geldiği gün biraz ötedeki dernek binasına taşındığını dile getirmişti.⁶⁰

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nin bağlantı içerisinde olduğu kuruluşlardan bir diğeridir. Nitekim İstanbul Fukaraperver Cemiyeti tarafından gönderilen bir tezkirede, Hilal-i Ahmer'in önceki seneye ait bilançosunun örnek olmak üzere gönderilmesinin istenmesi buna iyi bir kanıt

⁵⁷ "Fukaraperver Cemiyeti", *Alemdar*, S.748-3048, 16 Kanun-ı Sani 1337/1921, s.3.

⁵⁸ "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nde", *Alemdar*, S.766-3066, 6 Şubat 1337/1921, s.2; "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nde", *Vakit*, S.1136, 6 Şubat 1337/1921, s.2. Aynı dönemde açılan Hanımlar Darüssınaası tüccarlar tarafından rağbet görmeye başlamıştı. Örneğin Bahçekapı'da faaliyet gösteren Halid ve Kemal Ömer beyler, bu atölyeye mühim miktarda sipariş vermişlerdi. Bkz. "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Hanımlar Darüssınaası", *İkdam*, S.8607, 26 Şubat 1337/1921, s.3.

⁵⁹ Mehmet Seyda, *Edebiyat Dostları*, Kitap Yayınları, İstanbul 1970, s.124. 1924 yılında Belkıs Hanım'la evlenen R. A. Sevengil ile ilgili yapılan bir çalışmada, "Refik Ahmet, 1920'lerde fakirlere yardım eden Fukaraperver Cemiyetinde gönüllü olarak bulunmuş, o dönemde Belkıs Hanım da okul sonrası bu cemiyette gönüllü olarak çalışmalar yürütmüştür" ifadeleri yer almaktadır. Bkz. Yusuf Ergünöz, *Refik Ahmet Sevengil'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yakup Öztürk, Bilecik 2017, s.2.

⁶⁰ Mustafa Nuri Anıl, "Bir Mülkiyelinin Anıları: V- Mülkiyenin İkinci Açılışı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, VI (Nisan-Haziran 1976), s.30.

oluşturmaktadır.⁶¹ Bu arada cemiyet tarafından oluşturulan bir heyetse Hahambaşılık ile irtibata geçmiş; Hahambaşı Becerano Efendi, yapılan görüşmede ihtiyaç sahiplerine yardım vaadinde bulunmuştu.⁶²

Cemiyet, 1921 yılında Şehzadebaşı bölgesinde çıkan yangın sonrasında yardım faaliyetlerinde bulunmuştu. Aynı zamanda merkez müdürü de olan Mülga Hicaz ve Askeri Demiryollar ve Limanlar İdaresi Muhasebe Müdürü İbrahim Vahid Bey'in başkanlığı altında olmak üzere idare-i merkeziye üyesi Emine ve memure Seher hanımlarla azadan İsak Bey'den oluşan bir heyet yangın mahallinde incelemelerde bulunmuştu. İnceleme sonucunda; Şehzadebaşı Ebülfazl Mahmud, Ankara, Çoban Çavuş, Kuyucu Murad, Kalenderhane, Kalenderhane Hasan Ağa medreseleriyle Emin Nureddin ve Çoban Çavuş yangın mahallerinde, Soğan Ağa Mektebi, Vezneciler'de bir cami ve Harbiye Nezareti arkasındaki ahırlarda kalan yangınzedelerden yardıma muhtaç olanlara yaklaşan Kurban Bayramı dolayısıyla 100 battaniye, 60 ceket, 60 eteklik, 33 takım çocuk elbisesi, 80 kız entarisi, 30 palto ve ceket dağıtılmıştı.⁶³

Öte yandan Şehremaneti, Kurban Bayramı'nın üçüncü günü Gülhane Parkı'nı cemiyet yararına terk etmişti. Parkta *saz ve muzikalı* bir müsamere gerçekleştirilecek ve katılmak isteyenlerden küçük bir giriş ücreti alınacaktı. Etkinlikte büfe açmak ve sandalye dağıtmak hususları dahi müzayedeye konularak gelir sağlama yoluna gidilmişti.⁶⁴ Bir süredir hazırlıklarıyla meşgul olunan çamaşırhane ise Haseki'de açılmıştı. Çamaşırhanede fakir kadınlar çalıştırılacak olup yıkanacak çamaşırlar için yüz para ve beş guruş gibi cüz'i bedeller alınması kararlaştırılmıştı. Ayrıca cemiyetin düzenli bir şekilde faaliyet gösterebilmesi adına bir çalışma takvimi oluşturulmuştu. Buna göre Cuma ve Pazar merkezde müracaatların kabulü; Cumartesi ambarda elbise dağıtım; Cuma, Pazartesi ve Çarşamba aşhanede sıcak yemek tevziatı; Salı ve Perşembe günleri dâhili işler ile iştiğal edilecekti. Nakış-dikiş atölyeleriyle kese kâğıdı imalathanesi ve çamaşırhaneye sipariş verme gibi başvurular ise her gün yapılabilecekti.⁶⁵

⁶¹ KA, 224-5. İstanbul Fukaraperver Cemiyeti tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti'ne gönderilen 7 Ağustos 1337/1921 tarihli tezkire.

⁶² "Hahambaşı Efendi'nin Vaad-ı Muaveneti", *İleri*, S.1267, 8 Ağustos 1337/1921, s.2.

⁶³ "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nin Tevziatı", *Tevhid-i Efkâr*, S.62-3090, 9 Ağustos 1337/1921, s.4; "İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Heyet-i Merkeziyesi'nden", *İkdam*, S.8766, 9 Ağustos 1337/1921, s.4.

⁶⁴ "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nin Eğlenceleri", "İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nden", *Tevhid-i Efkâr*, S.67-3095, 14 Ağustos 1337/1921, s.4.

⁶⁵ "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nde", *Vakit*, S.1339, 2 Eylül 1337/1921, s.4. Kısa süre sonra yayımlanan bir duyuruda, açılan çamaşırhanede ilmi usul ve hesaplı fiyatla çamaşır yıkandığı, çamaşırlarını tahrip edilmeden yıkattırmak isteyen hayırsever kişilerin adreslerini yazılı veya sözlü olarak cemiyet merkezine bildirdikleri takdirde derhal hususi

İleri gazetesi, aynı günlerde cemiyet hakkında önemli bir inceleme yazısı neşretmişti. Burada kurum, “azm ü sebat ile mücehhez bir gençliğin memleketimizde ne mühim eserler vücuda getirebildiğine güzel bir misal” ve “Cerrahpaşa’nın mütevazı bir evinde birkaç gencin himmet ve gayretiyle işleyen bir makine” ifadeleriyle nitelendirilmişti. İki sene önce kurulduğunda kasasında üç lira bulunan cemiyetin şimdilerde her iki günde bir 1.000 fakire yemek, birkaç yüz yoksula çamaşır dağıttığı belirtilmişti. Üstelik cemiyet defterlerinde yardım yapılan 20.000 ihtiyaç sahibinin ismi mevcuttu. %90 kadarını kadınların teşkil ettiği “bu sefalet kitlesi” her gün kesif bir kalabalık halinde cemiyet merkezine ve ambarına gidip numara sırasıyla eşyalarını ve yemeklerini alıyorlardı. Cemiyetin gelirlerini; el işleri, çamaşırhane gelirleri, ianeler ve Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti’nin aylık 10.000 lira civarındaki yardımları oluşturmaktaydı. Bulgaristan, Amerika ve diğer şehirlerdeki üyeler aracılığıyla da verimli bir çalışma gerçekleştirilmekteydi. Mesela bir hayli yardım toplanan Amerika’da cemiyet namına müzayedeye konulan kurşun kalemi 78 dolara satın alan Miss Cecil, “Siz Türk gibi necip bir milleti bize bu ana kadar tanıtmadığınız için kabahatlisiniz. Onların esbab-ı zaruriye ile çektikleri sefaleti tehvine çalışmak bizim vazifemizdir” ifadelerini kullanmıştı.⁶⁶

Boston’dan Miss Fischer ailesi tarafından 10, Süleyman Bey ve ismini açıklamayan bir başka kişi tarafından 5 olmak üzere toplamda yirmi dolar yardım toplanmıştı. Şark-ı Karib Muavenet Heyeti’nden Mister Denis’in Amerika Kızılhaç Cemiyeti İstanbul Başkanlığı’na gönderdiği bir mektupta, zaruret içerisindeki 20.000 kişiye muavenette bulunan cemiyete yardım edilmesi istenmişti. Ayrıca Varna Cemiyet-i İslamiyesi’nce İstanbul’daki ihtiyaç sahiplerine yardım kararı alınmış ve İstanbul Fukaraperver Cemiyeti namına yardım toplanmasına girişilmişti.⁶⁷

Görüldüğü üzere faaliyetleri gittikçe genişleyen cemiyet, yurtdışından da yardım görmeye başlamıştı. Aynı günlerde basın aracılığıyla yapılan ilanda, bir süredir devam eden giyecek dağıtımı sona erdiğinden ileriki bir tarihe kadar hiç kimseye ilmühaber verilmemesi ve cemiyete gönderilmemesi rica olunmuştu.⁶⁸ Bununla birlikte Mühendis Mektebi öğrencileri adına bir miktar kutu sütüyle kakao bağıştı yapılmıştı.⁶⁹

memur vasıtasıyla alınacağı ilan olunmuştu. Bkz. “İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi’nden”, *Vakit*, S.1363, 26 Eylül 1337/1921, s.3.

⁶⁶ “Felaketleri Tehvin Yolunda Meşkûr Faaliyetler”, *İleri*, S.1288, 1 Eylül 1337/1921, s.1.

⁶⁷ “İstanbul Fukarası İçin Muavenet”, *İleri*, S.1292, 5 Eylül 1337/1921, s.2.

⁶⁸ “İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi’nden”, *Peyam-ı Sabah*, S.1006-11436, 23 Eylül 1337/1921, s.4.

⁶⁹ *BOA*, İTÜ-MÜM, 52/53, lef.1. Mühendis Mektebi Müdüriyeti’nden İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Riyaseti’ne gönderilen 6 Teşrin-i Evvel 1337/1921 tarihli tezkire.

Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti Müdürü Mister Denis, Muhasebe Müdürü Miss Embrik ve Müfettiş Miss Wells'ten oluşan bir komisyon, İstanbul'da mevcut hayır cemiyetlerinin himayesi altındaki ihtiyaç sahiplerine kış mevsimi dolayısıyla yapılacak yardım hakkında müzakerelerde bulunmak üzere bir toplantı yaparken, bu toplantıya İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nin bir üyesi de davet edilmişti. Azadan Sadiye Hanım, Bezmialem Sultanisi Müdürü Sabiha Hanım ve Selçuk Hatun Sultanisi Müdür Muavini Hatice Hanım'dan oluşan bir heyetse cemiyet hakkındaki teveccüh ve yardımları dolayısıyla heyet erkânına teşekkürde bulunmuştu.⁷⁰

27 Kasım Pazar günü Osmanbey Gazinosu'nda yeni bir etkinlik düzenlenmesi planlanmıştı. Söz konusu etkinlikte, 50 fakir ve kimsesiz çocuğun ücretsiz olarak sünnetleri kararlaştırılmış ve kaydolmak isteyenlerin müracaatta bulunması ilan edilmişti. Ayrıca düşük bir ücretle çocuklarını sünnet ettirmek isteyen aileler için de kayıt imkânı sunulmuştu.⁷¹

Cemiyetin senelik kongresi, 9 Aralık günü Horhor'daki Numune-i İrfan Mektebi'nde akdedilmişti. Kongrede idare heyetinin bir senelik icraatına dair verdiği izahat dinlenerek, gündemdeki bazı hususlar müzakere olunmuştu.⁷² Bu münasebetle *İkdam* gazetesinde, hususi tahkikatı içeren bir yazı kaleme alınmıştı. Öncelikle tarihi gelişim sürecinin anlatıldığı yazıda gelirlerin; rozet satışı, iane toplanması, üyelerin aylık taahhütleri, müsamere tertibi ve Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti'nin yardımları olduğu ifade edilmişti. Rozet konusunun son zamanlarda pek çirkin bir hal alması ve yasaklanması sonrasında üye kaydına bilhassa önem verilmişti. Hâlihazırda cemiyetin 300 kadar üyesi olup, bir senelik varidatı 4.638 ve sarfiyatı 4.550 lira civarındaydı.

Kurum yardımlarını özellikle dul ve çalışacak durumda olmayan kadınlara, küçük çocuklara ve ihtiyar erkeklere tahsis etmişti. Dokuma imalathanesi, dikiş nakış atölyeleriyle çamaşırhanede dul kadın ve genç kızlar çalışıyordu. Dokuma imalathanesinde üretilen çeşitli cinsteki eşya aynı zamanda bir sanat eseri niteliğindediydi. Çamaşırhanede oteller ve okullar tarafından gönderilen çamaşırlar yıkanmaktaydı. Haftanın belirli günlerinde kendi doktorları vasıtasıyla cemiyet vesikasına sahip olanlar ücretsiz muayene ettirilip ilaçları temin edilmekte, ağır hastalar ise hastanelere yatırılmakta idi. Haseki'deki aşhane vasıtasıyla haftada üç defa başlangıçta 500, ardından 750 ve daha sonra da 1.000 kadar ihtiyaç sahibine düzenli sıcak yemek dağıtıyordu. Fakat bu dağıtım, son dönemdeki maddi

⁷⁰ "İstanbul Fukarasına Yardım Yolunda", *İkdam*, S.8848, 2 Teşrin-i Sani 1337/1921, s.3. Aynı gelişme *Peyam-ı Sabah* gazetesinde biraz farklı bir şekilde aktarılmıştı. Bkz. "İstanbul Fakirlerine Muavenet", *Peyam-ı Sabah*, S.1046-11476, 2 Teşrin-i Sani 1337/1921, s.3.

⁷¹ "Fakir ve Bikes Çocukların Hitanı", *İkdam*, S.8854, 8 Teşrin-i Sani 1337/1921, s.3.

⁷² "İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nin Kongresi", *İkdam*, Sayı 8885, 10 Kanun-ı Evvel 1337/1921, s. 3.

imkânsızlıklardan dolayı haftada bir güne kadar düşmüştü. Pek çok sünnet düğünü, kış aylarında yakacak temini ve küçük çocuklara kutu sütü dağıtımını yapan cemiyet, son bir sene zarfında kullanılmış veya yeni olmak üzere 24.000 parça eşya dağıtmıştı.⁷³

Aralık ve Ocak ayları içerisinde kurul toplantıları devam etmişti. 9 Aralık tarihli toplantıda müzakere edilemeyen konuları görüşmek üzere, Cerrahpaşa'daki genel merkezde 30 Aralık Cuma günü saat on ikide içtima akdedileceği gibi⁷⁴, aynı gün saat iki buçukta da idare heyeti seçimi amacıyla merkez heyeti toplantısı yapılacaktı.⁷⁵ Yine Gedikpaşa'daki Mahmud Şevket Paşa Numune Mektebi'nde, Ocak ayının yirminci Cuma günü saat birde umumi heyet ve saat üçte merkez heyeti toplantıları gerçekleştirilecekti.⁷⁶

1922 yılı başlarında cemiyeti de ilgilendiren önemli bir gelişme meydana gelmişti. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından Dahiliye Nezareti'ne takdim olunan müzekkirede, dul ve yetimlerle şehit çocuklarını himaye ve yardım etmek maksadıyla Dul Kadın ve Yetim Çocuklara İmdat, İstanbul Fukaraperver gibi unvanlarla kurulmuş olan hayır cemiyetlerinin çeşitli vesilelerle ahalden yardım toplayarak bunları suiistimal ile amaçlarından uzaklaştıkları yolunda bazı şikayetler üzerine inceleme başlatılması gereği belirtilmişti.⁷⁷ Bundan sonra İstanbul'daki hayır cemiyetlerinin hesap ve faaliyetlerini incelemek üzere Emniyet-i Umumiye Müdür Muavini İhsan Bey'in riyasetinde Polis Müdüriyeti Siyasi Kısım muavinlerinden Şadi Bey ile Muhacirin müfettişlerinden Seyfi Bey'den oluşan bir komisyon teşkil edilmişti. Teftiş kapsamında İstanbul

⁷³ “İstanbul Fukarası ve Küçük Bir Cemiyet-Fukaraperver Cemiyeti'nin Bikeslere ve Dullara Muaveneti”, *İkdam*, S.8887, 12 Kanun-ı Evvel 1337/1921, s.4. Aynı günlerde çıkan bir haberde, imaretleri kiraya verme şeklindeki pürüzlü usulü ıslaha çalışan Evkaf Nezareti'nin, şimdilik Laleli ve Üsküdar imaretlerinde yemek dağıttığı; Bab-ı Meşihat tarafından idare edilen Fatih, Şehzadebaşı, Nur-ı Osmaniye imaretlerinde medrese talebelerine yemek verildiği ve şehirdeki diğer imaretlerin metruk bir halde bulunduğu belirtilmişti. Bu noktada yalnız bir imaretin “fukarayı it'am eden” İstanbul Fukaraperver Cemiyeti emrine verildiği vurgulanmıştı. Bkz. “İmaretlerde Fukara-yı Ahalinin İt'amı”, *Vakit*, S.1462, 4 Kanun-ı Sani 1338/1922, s.2; S. Kıranlar, *a.g.e.*, s.291.

⁷⁴ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Riyaseti'nden”, *İleri*, S.1400, 26 Kanun-ı Evvel 1337/1921, s.4.

⁷⁵ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Riyaseti'nden”, *Yeni Şark*, S.88, 29 Kanun-ı Evvel 1337/1921, s.4.

⁷⁶ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Kongresi”, *İleri*, S.1424, 19 Kanun-ı Sani 1338/1922, s.4; “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Kongresi”, *Tevhid-i Efkâr*, S.220-3248, 19 Kanun-ı Sani 1338/1922, s.4; “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Kongresi”, *Peyam-ı Sabah*, S.1123-11553, 19 Kanun-ı Sani 1338/1922, s.3; “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Kongresi”, *İkdam*, S.8925, 19 Kanun-ı Sani 1338/1922, s.4.

⁷⁷ *BOA*, DH.EUM.AYŞ., 60/60, lef.10. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne takdim olunan 6 Şubat 1338/1922 tarihli müzekkire.

Fukaraperver Cemiyeti'nin de olduğu yirmi sekiz kadar hayır kurumu inceleme altına alınmıştı.⁷⁸ Evvela Fakir Çocuklara Talim-i Sanayi, Beykoz Himaye-i Fukara, Neşr-i Maarif gibi cemiyetleri tedkik eden komisyon, ardından İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nin hesaplarını incelemeye başlamıştı.⁷⁹

Komisyon tarafından yapılan inceleme sonucunda cemiyetle ilgili olumsuz bir durum tespit edilmemişti. Üstelik teftiş döneminde de çalışmalar sürmüştü. Mesela Cemiyet Reisi ile Amerikan heyeti Murahhası Miss Wells, Karagümrük'te iskân edilen muhacirlerin durumunu incelemişlerdi.⁸⁰ Osmanlı hanedanından Nazime Sultan ise cemiyete 1.000 guruşluk bir bağışta bulunmuştu.⁸¹

Öte yandan bir süre önce istifa etmiş idare heyeti üyelerinin yerine yeni bir seçim yapılması gündeme gelmişti. Bu amaçla 14 Nisan Cuma günü saat ikide merkez heyetinin toplanması kararı alınmıştı.⁸² Uzun süredir cemiyet reisliği vazifesini yürüten Ömer Sakıb Bey'in istifası sonrasında yapılan seçimde yeni idare heyeti teşkil olunmuştu. Buna göre Nezihe Muhiddin Hanım reis, Selçuk Hatun Sultanisi Müdür Muavini Hatice Hanım reis vekili, Dava Vekili Hikmet Bey umumi kâtip, Darümuallimat muallimlerinden Muhsine Hanım, Selçuk Hatun muallimlerinden Emine Hanım, İnas Sultanileri Terbiye Muallimi Halil Fikret Bey ve *İleri* gazetesi muharrirlerinden Aziz Bey üye olarak seçilmişlerdi.⁸³

Bundan sonraki dönemde cemiyet merkezinin değiştirilerek Haseki'ye nakledildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca işleyişe yönelik bazı basın duyuruları da yapılmıştır. Nitekim daha önce müracaat belgesi almış olanların yapılacak

⁷⁸ “Cemiyât-ı Hayriye Umurunun Teftişi Hakkında İhsan Bey'in Muharririmize Beyanatu”, *Tevhid-i Efkâr*, S.247-3275, 15 Şubat 1338/1922, s.2.

⁷⁹ “Cemiyât-ı Hayriyenin Teftişi”, *Vakit*, S.1502, 15 Şubat 1338/1922, s.2. Mayıs ayı başlarında neşredilen bir haberde, İstanbul Fukaraperver Cemiyeti, tahkikatı tamamlanma aşamasına gelmiş yedi cemiyet arasında yer almaktaydı. Bkz. “Cemiyât-ı Hayriye Hakkında Tahkikat”, *Vakit*, S.1581, 5 Mayıs 1338/1922, s.2.

⁸⁰ “Muhacirlere Muavenet”, *Peyam-ı Sabah*, S.1156-11586, 21 Şubat 1338/1922, s.3.

⁸¹ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Müdüriyet-i Umumiyesi'nden”, *Tercüman-ı Hakikat*, S.14727, 3 Nisan 1338/1922, s.4. İlerleyen dönemde Doktor İsmail Ahmed Bey'in eşi tarafından da kurban bedeli olarak 1.000 guruş yardım yapılmıştı. Bkz. *İkdam*, S.9118, 4 Ağustos 1338/1922, s.3.

⁸² “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Müdüriyet-i Umumiyesi'nden”, *Tercüman-ı Hakikat*, S.14732, 9 Nisan 1338/1922, s.4; “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Müdüriyet-i Umumiyesi'nden”, *Yeni Şark*, S.189, 9 Nisan 1338/1922, s.4. Aynı günlerde yardım defterleri yeniden tanzim ve tertip edileceğinden, ileriki bir bildirim kadar başvuruda bulunulmaması da ilan olunmuştu. Bkz. “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Müdüriyet-i Umumiyesi'nden”, *Vakit*, S.1556, 10 Nisan 1338/1922, s.3.

⁸³ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti'nde”, *Vakit*, S.1564, 18 Nisan 1338/1922, s.3; Seçim hakkındaki benzer haberler için bkz. “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti”, *Peyam-ı Sabah*, S.1212-11642, 18 Nisan 1338/1922, s.3; “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti”, *İkdam*, S.9012, 18 Nisan 1338/1922, s.3.

dağıtımlardan faydalanmak üzere 13 Mayıs Cumartesi akşamına kadar Haseki'deki genel merkeze başvurup tevzi vesikası almaları bildirilmişti.⁸⁴ Yine müracaat belgesine sahip olanların giyecek dağıtımından istifade etmek üzere başvuru yapmaları duyurulmuştu.⁸⁵ Cemiyete ait iş ve işlemlerle ilgili tüm vesika ve yazılara ancak Umumi Müdür Fatih Tevfik Bey imza atmaya yetkili olduğundan, diğer imzalarla ibraz edilecek belgelerin geçerli sayılmayacağı da ilan olunmuştu.⁸⁶

1922 yılı Eylül ayına gelindiğinde, “İstanbul’da fakir ve muhtaç-ı muavenet zavallıların âlâm u ıztırabâtını tahfif için yorulmaz bir surette” çaba sarf eden cemiyetin, Boğaziçi ve Adalar’ı kapsayan bir “Eylül mehtabı tenezzühü” hazırladığını görmekteyiz. Buna göre 10 Eylül Pazar günü saat birde köprüden hareket edecek olan özel bir vapurla Boğaziçi iskeleleri gezildikten sonra Beykoz Parkı’nda yerli ve yabancı davetlilerin katılacağı bir müsamere tertip edilmişti.⁸⁷

Söz konusu müsamere, ele aldığımız dönemde cemiyetin adının geçtiği son etkinlik olmuştu. Zaten bir süredir faaliyetlerinde hissedilir derecede bir azalma da görülmeye başlamıştı. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte ise İstanbul ve tüm ülke genelinde yeni bir döneme geçilmişti. Bununla birlikte İstanbul Fukaraperver Cemiyeti’nin, yayımlanan toplantı duyuruları vasıtasıyla yeni dönemde bir süre daha faaliyetine devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim umum müdürlük tarafından neşredilen bir ilanda, toplantı halindeki merkez heyetinin olağan içtima ikinci celsesini 29 Aralık Cuma günü akdedeceği belirtilmişti.⁸⁸ Yine olağanüstü genel kurul toplantısına lüzum görüldüğünden, üyelerin 9 Şubat Cuma günü genel merkeze teşrifleri rica olunmuştu.⁸⁹ Neticede toplanma kararı alınan olağanüstü genel kurulun çoğunluk sağlanamadığından ertelendiği ve cemiyetin geleceği hakkında kararlar alınacağından 16 Şubat günkü toplantıya mutlaka gelmesinin bildirildiği haberi basına yansımıştı.⁹⁰

⁸⁴ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Müdüriyet-i Umumiyesi’nden”, *Tercüman-ı Hakikat*, S.14762, 9 Mayıs 1338/1922, s.4.

⁸⁵ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Müdüriyet-i Umumiyesi’nden”, *İkdam*, S.9044, 20 Mayıs 1338/1922, s.3.

⁸⁶ “İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Müdüriyet-i Umumiyesi’nden”, *Vakit*, S.1686, 24 Ağustos 1338/1922, s.3.

⁸⁷ “Mehtap Tenezzühü”; *Peyam-ı Sabah*, S.1350-11780, 8 Eylül 1338/1922, s.4. Ayrıca bkz. “Boğaziçi Adalar Tenezzühü”, *İkdam*, S.9150, 8 Eylül 1338/1922, s.3.

⁸⁸ “Fukaraperver Cemiyeti”, *Tanin*, S.74, 26 Kanun-ı Evvel 1338/1922, s.4.

⁸⁹ “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti Müdüriyet-i Umumiyesi’nden”, *İleri*, S.1800, 6 Şubat 1339/1923, s.4; “Davet”, *Vakit*, S.1853, 7 Şubat 1339/1923, s.3; “İstanbul Fukaraperver Cemiyeti”, *Tanin*, S.117, 7 Şubat 1339/1923, s.4.

⁹⁰ “Davet”, *Tanin*, S.125, 15 Şubat 1339/1923, s.4.

Sonuç:

II. Meşrutiyet ve bilhassa Mütareke döneminde çok sayıda örneği görülen fukaraperver cemiyetleri, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma olgularının bir tezahürü olmuştur. Bu cemiyetlerden birisi olan ve Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkenin yaşadığı sıkıntılar ortamında kurulan Aksaray Fukaraperver Cemiyeti, Mütareke İstanbul'unda halkın yaşadığı sorunlarla mücadele etme yolunda önemli çalışmalar göstermiş bir kurumdur. 1919 yılı sonlarında faaliyetine başlayan cemiyetin kuruluş amacı; fakir durumdaki kişilere iş bulmak, nakdi yardım ve ihtiyaçlarını hafifletmeye yardımcı araçları temin etmektir.

Yangınzede, yoksul ve muhacir durumunda olup esas itibarıyla yaşamlarını sürdürecektir yeterli imkânı sahip olmayan kişilere yemek ve giyecek dağıtımını, sağlık muayenesi ve ilaç temini, mesken ve öğrenim desteği gibi yardımlar yapan cemiyet, tertip ettiği çeşitli etkinliklerle bağış toplama ve kaynak sağlama yoluna gitmişti. Bu kapsamda cülus-ı hümayuna tesadüf eden 4 Temmuz 1920 gününü *Fakirler Bayramı Günü* olarak kabul ve ilan ederek, Şehzade Şerafeddin Efendi'nin katıldığı bir müsamere düzenlemişti. Şehzade Şerafeddin Efendi, bu etkinlik sırasında cemiyetin himayesini de üstlenmişti.

Başlangıçta ağırlıklı olarak Aksaray ve çevresinde yaşayan yardıma muhtaç durumdaki kişilerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan cemiyet, zamanla faaliyet alanını genişletmiş ve İstanbul'un pek çok semtine yayılan etkinlikler göstermeye başlamıştı. Bu bakımdan 22 Kasım 1920 günü alınan bir kararla İstanbul Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi unvanını alarak isim değişikliğine gitmişti. Kurumun faaliyetleri incelendiğinde, yiyecek ve giyecek benzeri yardımların yanında dikiş-nakış imalathanesi ve çamaşırhane tesisi gibi yollarla üretim amaçlı girişimlerde bulunduğu da görülmektedir. Bu şekilde hem maddi anlamda destekte bulunma hem iş imkânları oluşturma hem de kaynak sağlama yoluna gidilmişti. Ayrıca basın organlarına sık sık ilanlar verilip etkinlikler ve gelişmeler hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştu.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Kızılay Arşivi (KA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ.)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb.)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ.)

Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM.)
İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Mektebi Müdüriyeti (İTÜ-MÜM)

Sürelî Yayınlar:

Alemdar	Dersaadet	İkdam
İleri	Peyam/Peyam-ı Sabah	Tanin
Tarık	Tasvir-i Efkar/Tevhid-i Efkar	Tercüman-ı Hakikat
Vakit	Yeni Şark	

Telif Eserler:

AKI, Niyazi, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Eser-Fikir-Üslûp*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1960.

ALKAN, Mehmet Ö., “1856-1945 İstanbul’da Sivil Toplum Kurumları-Toplumsal Örgütlenmesinin Gelişimi (Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi)”, *Tanzimattan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları*, Yay. Haz. Osman Köker, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 79-145.

ANIL, Mustafa Nuri, “Bir Mülkiyelinin Anıları: V- Mülkiyenin İkinci Açılışı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, VI (Nisan-Haziran 1976), s. 29-31.

ARSLAN, Mesude Yüstra, *İşgal Yıllarında Bir İstanbul Gazetesi: Dersaadet (Fibrist-Transkripsiyon-Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Ercüment Balcı, İstanbul 2010.

CRİSS, Bilge, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

ERGÜNÖZ, Yusuf, *Refik Ahmet Sevengil’in Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yakup Öztürk, Bilecik 2017.

KIRANLAR, Safiye, *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

_____, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Sosyal Yardım ve Kurumları”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt IV, Ed. Coşkun Yılmaz, İBB. Kültür AŞ., İstanbul 2015, s. 444-467.

MUTLU, Cengiz, “Yeni Belgeler Işığında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, CXVI/228 (2017), s. 39-50.

ÖZBAYRAK, İzi Karakaş, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)-Fiziksel Engelliler, Kazazede ve Depremzedeler*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011.

- ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet-Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.
- ÖZKAN, Kenan, *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1918-1923)*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2016.
- SARIHAN, Zeki, *Millî Mücadelede Maarif Ordusu*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013.
- SEYDA, Mehmet, *Edebiyat Dostları*, Kitap Yayınları, İstanbul 1970.
- TEMEL, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- TERZİ, Arzu T., "İstanbul Piyasasında Pahalılığa Karşı Alınan Önlemlerden Biri: Numûne Bakkallar Modeli", *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı-2005, 42 (2007), s. 195-205.
- _____, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, III/6 (2004), s.87-108.
- Topkapı Fukara Perver Cemiyeti-Topkapı Fakirlere Yardım Yurdu Çocuk Bakımevi 1908-1968 Tarihçesi-Hizmetleri-Tasarıları*, Haz. Said Kesler, İskender Matbaası, İstanbul 1968.
- USTA, Yeliz, *Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dan. Mahir Aydın, İstanbul 2016.
- YILDIRIM, Hatice, *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- YILDIZTAŞ, Mümin, "İşgal İstanbul'u Yardım Kuruluşları", *Toplumsal Tarih*, 159 (2007), s.54-60.

EKLER

Ek 1: *Aksaray Fekaraperver Cemiyeti'nin kuruluşuna dair ilmühaber*

اصحیح ایڈن ذوات	اولیات نوموسی	سودی	میبی
تلاص مال		مکھم	مکھم
		تسویذ ناری	تیس ناری
		۱۳۰۵	۱۳۰۵

افیت عمومیہ - درکنار -

نور عثمانیہ رہ عامہ نوریہ مدافعہ حقوقہ جمعی نیای راغندہ ی زارہ
 محضہ بی مؤلف مرکز اخبار ایبئی بایدہ رخصت سیرسی طب ایبہ
 "آقزی قفر پرور" نام جمعیہ عامہ اولرور مربوط بولسانہ ایبئی
 نظامدار مذہبی، جمعیہ قانونی اطفالہ مخالف مؤارسا فو ایبئی آکادیمی
 مقصی علم و حرکت اطفالہ مانع قانونی کوریہ مدعی بایدہ افیت عمومیہ
 مدبری مکتوبت علیہ نوریہ و تقیرم قندی

OSMANLI ARŞIVI
 DH.HMS
 4-1 4-94

2. urk
 (2 shifalı)

BOA, DH.HMS., 4-1/4-94.

Ek 2: Aksaray Fukaraperver Cemiyeti ve Mesaisi

اقتسرای فقرا پرور جمعیتی و مساعیسی
جمعیك وارداتی - فعالیتی و معاونت ایتدیگی بیچارگان

اقتسرای فقرا پرور جمعیتی طرفندن مظهر معاونت اولان بدبختار
مکتبه سوق ولزومی اولانلرینه معاونت تقدیمده بولتی
صورتیه جدا شایان تقدیر و تشکر خدمتکرده
بولمقده در . بولنک اینجندن اخیراً ۱۰۰ کیشی

۲۰ تفرین اول ۱۳۳۵ تاریخنده متشبت
و فعال کنجلمزدن خلوصی ، عزیز ، چیل
ورقی بکترک تشبیه تأسیس اولان « اقتسرای
فقرا پرور جمعیتی »
سوک زمانکرده
یانغیلر ، مهاجرت
و سفالت عمومی
اوزرینه خاللری
بوسوتون کسب
و خات و فجاجت
ایدن فقرا اهلایه
هر درلو معاونت
ابرازدن کری
دورمیور .
جمعیت موجود
۸۹ اعضاسندن
حصول ایتکرده
اولدیی جزئی بر
وارداتی یورولق

اقتسرای فقرا پرور جمعیتی طرفندن مظهر معاونت اولان بدبختار
فدرقادرین و ملولنک مؤسسات صناعیه و تجاریه ده
چالیشملری ایچون دلالت ایدلقد در .
یونن بشقه ۱۳۰۰ ققمده بهیفته اکتک ،
نسولیه ، سوت ، موم ، صابون ، زیتون یاغی
سوغان و سائره مجاناً توزیع ایدلقد در .
جمعیتک تحت حایسته آلدیی فقرا منتظمایه
صحیه به نایع طویلقدمه و خسته اولانلرک اولرینه
قدر دو قوتور کوندلرک و علاجلری مجاناً تدارک
ایدلک صورتیه معاونت لریته قوشیلقدمه و بالعموم
عناجین آیدمه بردفمه جامه سوق اولمقد در .
بوسورتله بی نهایت یوقسولقلر اینجندمه هر مشکلی
اقتحام ایدرک یورولق بیلمز برسی ایله کندیلرینه
منابع واردات تحری ایله یوروتون حیالری خوالی
قردمشلرینک تحقیف آلام و تآمین احتیاجاته حصر
ایله یق اقتسرای فقرا پرور جمعیتی ارتکافی هر صورتله
شایان تقدیر و تبریک اولوب اهلایرکده بوخیری
و علوی مقصد اوغرتده اقتسرای جمعیتنه مظهر
اوله جعی اوعارز .

بر سی ایله تربید و هر درلو مؤسسات عمومی
و تجاریه به حراجمت ایله بوخیری تشبیه اصحاب
خولقدمه معاونتیه بک قیمتدار یارارقلر
کوستر مکده در .
جمعیتک فعالیت و خدماتیه حالاً ایکی بیکی
متجاوز فقیره بذل معاونت ایدلقد در . بولنک
کافه سی حرب منظمندن اول بر موقع اجتماعی به
صاحب اولوب متوالی فلا کتور اوزرینه سفالتک
سوک درجه سته کلن زوالیلر در . جمعیت بذل
معاونت ایتکرده اولدیی ففرا ی بوسوک درکته
سفالته دورشلردن طویلقدمه و بوسورتله
بو بیچاره لرک یوقسولق و پریشانی یوزندن
بسیتون عمو و خرابیلرینه مانع اولقد در .
حالاً ۱۳۸۱ نفوسه اوچوز قیائلر ایله
اکک و هر درلو لوازم عداثیه و اکسایه احضار
ایدن اقتسرای فقرا پرور جمعیتی عین زمانده
بو بیچاره لره مسکن تحری و تأمین یوجوقلری

Ek 3: İstanbul Fıkaraperver Cemiyeti'nce Hilal-i Abmer Cemiyeti'ne Yazılan Tezkire